

Raport științific

privind implementarea proiectului *Religie și artă în civilizația Cucuteni-Tripolie (mileniile V-IV CAL B.C.)* în perioada ianuarie – decembrie 2012

Sinteza rezultatelor activităților aferente obiectivelor prevăzute în proiectul *Religie și artă în civilizația Cucuteni-Tripolie (mileniile V-IV CAL B.C.)*, având codul PN-II-ID-PCE-2011-3-0885, etapă unică 2012.

Obiective și activități prevăzute:

I. Analiza reprezentărilor antropomorfe

1. Identificarea reprezentărilor antropomorfe în bibliografie:

Pentru îndeplinirea acestui obiectiv întreaga echipă a consultat literatura românească de specialitate selectând și fișând reprezentările antropomorfe publicate. În același mod s-a procedat și pentru reprezentările din arealul Tripolie din literatura în limba rusă și ucrainiană.

2. Identificarea reprezentărilor antropomorfe în muzee:

Acest obiectiv a fost îndeplinit prin examinarea, de membrii echipei grantului, a colecțiilor muzeelor de istorie de la Piatra Neamț, Bacău, Tg. Neamț, Roman, Suceava, Galați, Iași (Muzeul de Istorie a Moldovei; Muzeul Civilizației Cucuteni; Colecția Seminarului Arheologic Iași), Cluj-Napoca (Muzeul de Istorie al Transilvaniei). A fost începută studierea și prelucrarea unui lot important de statuete antropomorfe inedite, provenind din săpăturile din *tell*-ul calcolitic de la Poduri-Dealul Ghindaru. Au fost selectate și fișate piesele susceptibile de a fi utilizate, datorită condițiilor lor de descoperire, dar și a tipologiei, în identificarea unor idei, practici și ritualuri religioase. De aceeași atenție s-au bucurat și artefactele ce asociază reprezentări antropomorfe și zoomorfe. La această operațiune a participat și arheozoologul echipei.

3. Elaborarea bazei de date:

În urma documentării în literatură și în colecțiile muzeelor a fost alcătuită o bază de date care permite prelucrarea unui număr important de artefacte susceptibile de a furniza informații despre ideile și practicile religioase ale triburilor Cucuteni și Tripolie. Baza de date a fost digitalizată, fiind folosită pentru analizele curente ale reprezentărilor antropomorfe.

4. Analiza comparativă a reprezentărilor antropomorfe:

Reprezentările antropomorfe dar și cele asociate lor au fost analizate și clasate în funcție de condițiile de descoperire (rituale sau nerituale), tematice, după tipul de fragmentare, după asocierea cu alte reprezentări antropomorfe, zoomorfe, obiecte, simboluri etc. Astfel s-a ajuns la identificare unor teme religioase specifice triburilor Cucuteni și Tripolie. Următorul pas va fi identificarea existenței sau inexistenței unor teme asemănătoare la populațiile care au precedat sau au fost contemporane cu civilizația Cucuteni-Tripolie. Nu au fost neglijate nici descoperirile deosebite, precum statuete antropomorfe depuse în gropi rituale. Pentru elucidarea acestui ritual am inițiat, cu ajutorul antropologului din echipă, o analiză comparativă cu resturi osteologice umane depuse în nivelele cucuteniene din *tell*-ul Poduri-Dealul Ghindaru.

Pentru a verifica unele ipoteze, Dan Monah a efectuat o deplasare de scurtă durată la Paris, Franța, UMR 8215 și Universitatea Paris 1 (Panthéon-Sorbonne) unde a discutat, cu Prof. Jean-Paul Demoule și Prof. Alain Schnapp, de la Universitatea Paris 1 (Panthéon-Sorbonne), interpretarea reprezentărilor antropomorfe Cucuteni-Tripolie ca fiind imagini de eroi mitici,

personaje sacre. Cu prof. Schnapp a fost verificată ipoteza privind prefigurarea unor mari teme din religia arhaică greacă în calcoliticul din sud-estul Europei. În cadrul aceleași deplasări a fost făcut un util schimb de informații, cu Dr. O. Weller, Dr. Pierre Petrequin, Dr. Laurence Manolakakis de la UMR 8215, în legătură cu schimburilor rituale de daruri în societățile arhaice și preistorice și organizarea expedițiilor de aprovizionare cu roci, sare, materii prime etc.

II. Analiza complexelor de cult cu reprezentări antropomorfe

1. Identificarea complexelor de cult în literatură:

Au fost identificate mai multe complexe de cult descoperite în cadrul civilizației Cucuteni-Tripolie. Toate publicațiile au fost fișate și împreună cu ilustrația aferentă au fost introduse în baza de date. Pentru a putea compara și judeca situația din complexul cultural Cucuteni-Tripolie am investigat și decoperiri din culturile Vinča, Gumelnița-Karanovo VI-Kodjadermen, Petrești etc.

2. Elaborarea bazei de date:

Toate artefacte legate de complexe de cult au fost fișate cu ilustrația aferentă și introduse în baza de date urmând să fie folosite în analizele viitoare. Am remarcat că unele complexe de cult conțin obiecte obținute prin schimburi. Din această cauză am lărgit aria investigațiilor asupra a ceea ce am numit sistem complex de schimburi (SCS). Am constatat că în SCS intră atât materii prime (diverse roci, silex, stocaje și lingouri de cupru, sare și brichete de sare, cochilii de scoici etc.) cât și bunuri perisabile și, mai ales, un număr important de obiecte de prestigiu, printre care pintadere, ceramică și fragmente ceramice pictate, fragmente de statuete antropomorfe și zoomorfe.

Pentru unele statuete din complexul de cult de la Isaiia au fost efectuate analize pentru a preciza cauzele acumulării atipice de carbonat de calciu. Cu intenția de a cunoaște cât mai bine ceramica cucuteniană de cult a fost efectuat un studiu prin spectrografie Raman. Studiarea complexelor de cult ne-a semnalat existența unor reprezentări cu valențe cosmogonice, acestea fiind, ca la Ghelăiești și Buznea, alcătuite dintr-un număr de vase și statuete antropomorfe, sau, ca la Poduri, Sofia și Fetești, din reprezentări antropomorfe pictate pe vase de prestigiu. Lărgind aria de investigație am remarcat și existența unor fresce pictate pe ceramică unde personajele antropomorfe, în dispunere cosmogonică, sunt înlocuite cu reprezentări de păsări, cornute sau animale fantastice, unele, posibil felide mari. Împreună cu arheozoologul echipei am început să urmărim această linie interesantă de cercetare. Pentru a elucida această problemă, atât din punct de vedere arheozoologic, cât și din punct de vedere religios, arheozoologul echipei a efectuat o documentare de scurtă durată la CNRS, Paris, Franța - *UMR 7209 - Archéozoologie, Archéobotanique* unde a avut o serie de consultări cu Dr. Christine Lefevre și Dr. Jean-Denis Vigne. Pentru problema reprezentărilor de felide mari pe ceramica Cucuteni-Tripolie au fost consultați Dr. Anne Tresset, cercetător (CR1) CNRS, de la *Muséum National d'Histoire Naturelle* (UMR 5197) și Dr. Stephanie Brehard.

3. Analiza comparativă a complexelor de cult:

În cadrul analizei comparative a complexelor de cult s-a acordat o atenție deosebită condițiilor de descoperire, a compoziției acestora și, mai ales, a provenienței artefactelor sacre. Formularea și argumentarea existenței unui sistem complex de schimburi care includea culturile Cucuteni-Tripolie, unele culturi stepice și din sudul Dunării credem că este o ipoteză care trebuie urmărită și în investigațiile viitoare.

- II. Elaborarea materialului grafic
  1. Selecția artefactelor arheologice:
În timpul documentării au fost selectate artefactele susceptibile de a oferi informații asupra ideilor și practicilor religioase în cadrul civilizației Cucuteni-Tripolie.
  2. Fotografierea artefactelor:
Artefactele selecționate au fost fotografiate digital.
  3. Procesarea digitală:
S-a realizat procesarea digitală a fotografiilor.
  4. Elaborare imaginilor grafice:
Au fost elaborate imagini care au fost incluse în baza de date și au fost folosite la realizarea unor comunicări și publicații.

Diseminarea rezultatelor cercetărilor întreprinse în anul 2012:

Publicații

Volume:

Dan Monah, *Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie*, ediția a doua, revăzută și adăugită (ed. Daniel Garvăn, Gh. Dumitroaia), Constantin Matasă, Piatra Neamț, 2012, 554 p. ISBN 978-973-7777-20-1.

Revizuirile și adugirile, aproximativ 60-80 pagini, au fost realizate în cadrul grantului.

Studii publicate în actele unor colocvii internaționale:

- **Dan Monah**, *L'approvisionnement en sel des tribus chalcolithiques sédentaires et des tribus des steppes du Nord de la Mer Noir*. In: V. Nikolov, K. Bacvarov (eds.), *Salt and Gold: The Role of Salt in Prehistoric Europe*, Provardia-Veliko Tarnovo, 2012, p. 127-142. ISBN 978-954-400-695-2 ;
- **Vasile Cotiugă**, Ion Sandu, Viorica Vasilache, Nicolae Ursulescu, *Atypical local accumulation of calcium carbonate deposits in prehistoric ceramics during underground lying*. In Vasile Cotiugă, Ștefan Caliniuc (eds.), *Interdisciplinarity Research in Archaeology. Proceedings of the First Arheoinvest Congress, 10-11 June 2011, Iași, Romania*, Oxford, BAR – International Series 2433, Archaeopress, p. 209-214, ISBN: 9781407310329;
- Daniela Domnișoru, Mirela Praisler, Nicolae Buzgar, **Vasile Cotiugă**, *Chemometric software designed for the identification of Cucuteni ceramics by Raman spectroscopy*. In Vasile Cotiugă, Ștefan Caliniuc (eds.), *Interdisciplinarity Research in Archaeology. Proceedings of the First Arheoinvest Congress, 10-11 June 2011, Iași, Romania*, Oxford, BAR – International Series 2433, Archaeopress, p. 221-228, ISBN: 9781407310329;

Sub tipar:

- Dan Monah, *The salt springs, places for salt recrystallization, ritual centres for exchange with steppe populations*. In M. Alexianu, R.-G. Curcă, V. Cotiugă (eds.), *Salt effect. Proceedings of the Second Arheoinvest Symposium – From the Ethnoarchaeology to the Antropology of Salt, "Alexandru I. Cuza" University of Iași (Romania), 20-21 April 2012*, Kaiserlautern: Parthenon Verlag, 2012.

Comunicări susținute la colocvii internaționale

- Second Arheoinvest Symposium – From the ethno-archaeology to the anthropology of salt”, April 20th-21st, 2012, Iași, Romania: **Dan Monah**, *Sources salée, points de recristallisation du sel, centres rituels d'échanges avec les populations steppiques.*
- Der Schwarzmeerraum vom Neolithikum bis in die Früheisenzeit (6000-600 v. Chr.). Kulturelle Interferenzen in der Zirkumpontischen Zone und Kontakte mit ihren Nachbargebieten, 16-20 Mai 2012, Varna, Bulgaria: **Dan Monah, V. Cotiugă, Șt. Caliniuc**, Romanian Academy, Iași Branch, Romania, *Ritual pits (bóthroi) of the Cucuteni settlements in Romania;*
- Der Schwarzmeerraum vom Neolithikum bis in die Früheisenzeit (6000-600 v. Chr.). Kulturelle Interferenzen in der Zirkumpontischen Zone und Kontakte mit ihren Nachbargebieten, 16-20 Mai 2012, Varna, Bulgaria: **Dan Monah**, Roxana Munteanu, Daniel Garvăn, Neamț County Muzeum, Piatra Neamț. Romania, *The relationships between the Cucuteni tribes and the tribes in the steppe in the North of the Black Sea.*
- 7th Meeting of the ICAZ Bird Working Group, August 27th-September 1st 2012, Iași, Romania: **Dan Monah**, Luminița Bejenaru, *Depictions of birds in the Cucuteni-Tripolye Civilization;*
- 7th Meeting of the ICAZ Bird Working Group, August 27th-September 1st 2012, Iași, Romania: Nicolae Ursulescu, **Vasile Cotiugă**, *A Bird-Shaped Stone Sceptre Found at Popricani Village (Iași County, Romania);*
- Human impact on natural environment in the Neo-Eneolithic of South-Eastern Europe, Complexul Muzeal Județean Neamț/Centrul Internațional de Cercetare a Cucuteni, Piatra Neamț 24-26 octombrie 2012: **Dan Monah**, *La mise à feu rituelle de quelques habitats Cucuteni;*

Comunicări susținute la colocvii și simpozioane naționale:

- *Simpozionul ARCHAOMET*, Muzeul Național de Istorie a României, București, 22-23 martie 2012: Ion Sandu, Viorica Vasilache, Ana-Petronela Crețu, Nicolae Ursulescu, **Vasile Cotigă**, *Tehnici comparativ integrate utilizate în studiul unor caracteristici arheometrice ale unor statuete antropomorfe din cultura Precucuteni;*
- Simpozionul Național „Vasile Pârvan”, Complexul Muzeal “Iulian Antonescu”, Bacău, 4-6 octombrie 2012: **Dan Monah**, *Idoli, păpuși, jucării, contracte și alte ipoteze îndrăznețe și hazardate;*
- Simpozionul „Bucovina - File de Istorie” ediția XIV, Secțiunea arheologie, Suceava, 23-25. 11. 2012: **Dan Monah, Ștefan Caliniuc**, *Complexele religioase din culturile Precucuteni și Cucuteni;*
- Simpozionul „Bucovina - File de Istorie” ediția XIV, Secțiunea arheologie, Suceava, 23-25. 11. 2012: **Loredana Solcan**, *O privire retrospectivă asupra cercetării ideilor religioase din cultura Cucuteni;*
- Simpozionul „Bucovina - File de Istorie” ediția XIV, Secțiunea arheologie, Suceava, 23-25. 11. 2012: **Ștefan Caliniuc**, *Decor și simboluri pe pintaderele culturii Cucuteni;*

Rezumatele publicate ale comunicărilor:

- **Dan Monah**, *Sources salée, points de recristallisation du sel, centres rituels d'échanges avec les populations steppiques.* In M. Alexianu, R.-G., Curcă, V. Cotiugă (eds.), *Second Arheoinvest*

Symposium. From the etno-archaeology to the antropomology of salt. Programme and Abstracts, Iași, 2012, p. 18, ISBN: 978-973-703-758-9.

- **Dan Monah, Vasile Cotigă & Ștefan Caliniuc**, *Ritual (bótroi) of the Cucuteni settlement in Romania. In Der Schwarzmeerraum vom Neolithikum bis in die Früheisenzeit (6000-600 v. Chr.). Kulturelle Interferenzen in der Zirkumpontischen Zone und Kontakte mit ihren Nachbargebieten, 16-20 Mai 2012, Varna, Bulgarien. Programm und Zusammenfassungen, Varna, 2012, p. 49-50.*
- **Dan Monah**, Roxana Munteanu & Daniel Garvăn, *The Relationships between the Cucuteni tribes and the tribes in the steppes in the North of the Black Sea. Der Schwarzmeerraum vom Neolithikum bis in die Früheisenzeit (6000-600 v. Chr.). Kulturelle Interferenzen in der Zirkumpontischen Zone und Kontakte mit ihren Nachbargebieten, 16-20 Mai 2012, Varna, Bulgarien. Programm und Zusammenfassungen, Varna, 2012, p. 50-51.*
- **Dan Monah**, Luminița Bejenaru, *Depictions of birds in the Cucuteni-Tripolye Civilization. In L. Bejenaru, & S. Stanc (eds.), 7th Meeting of the ICAZ Bird Working Group, August 27th-September 1st 2012, Iași, România. Program and Abstracts, Iași, p. 31, ISSN: 1224-581-X.*
- Nicolae Ursulescu, **Vasile Cotiugă**, *A Bird-Shaped Stone Sceptre Found at Popricani Villege (Iași County, Romania). In L. Bejenaru, & S. Stanc (eds.), 7th Meeting of the ICAZ Bird Working Group, August 27th-September 1st 2012, Iași, România. Program and Abstracts, Iași, p. 44-45, ISSN: 1224-581-X.*
- **Dan Monah**, *La mise à feu rituelle de quelques habitats Cucuteni. In C. Preoteasa, Gh. Dumitroaia (eds.), Human Impact on Natural Environment in the Neo-Eneolithic of South-est Europe, Piatra Neamț, 24-26 Oct. 2012, p.60, ISBN: 978-973-47-23-2.*

Comunicări acceptate la congrese internaționale:

- **Dan Monah, Ștefan Calinuc**, *The importance of salt in ritual exchanges in the South-eastern European Chalcolithic. „7th World Archaeological Congress”, Iordania, Iordania, 13-18.01. 2013;*
- **Ștefan Caliniuc**, *Cucutenian clay stamps: markers of abortive cultural exchanges in the South-eastern European Chalcolithic? „7th World Archaeological Congress”, Iordania, Iordania, 13-18.01. 2013;*

Autorii subliniați în bold fac parte din echipa grantului.

Pentru diseminarea rezultatelor cercetărilor a fost realizată și tradusă în limba engleză lucrarea, cu titlul provizoriu, **Dan Monah**, *Deities of the Cucuteni – Tripolye Culture. Anthropomorphic Representations* care după procesarea editorială va fi publicată, anul viitor, la o editură din străinătate. În același scop a fost realizată o pagină web care poate fi accesată la adresa: www.cucuteniar.ro De asemenea a fost începută organizarea colocviului internațional „Idei și practici religioase în neoliticul și calcoliticul din sud-estul Europei”, care va fi organizat anul viitor. A fost stabilită lista preliminară a invitațiilor.

Director proiect,

Dr. Dan Monah
